

Ulûmu'l-Kur'ân Bağlamında Müddessir Sûresi Sûre Müddessir in The Context of Ulumu'l-Qur'an

Azime KELLEÇİ

*Araştırma Görelisi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Karabük,
Türkiye*

*Research Assistant, Karabuk University Faculty of Islamic sciences, Department of Tafsir. Karabuk,
Turkey*

azimearslan-316@hotmail.com Orcid: 0000-0001-7184-3513

Atıf/©: Kelleci, Azime (2023). Ulûmu'l-Kur'ân Bağlamında Müddessir Sûresi, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,

Sayı 10-20, ss. 542-576.

Citation/©: Kelleci, Azime (2023). Sûre Müddessir In The Context Of Ulumu'l-Qur'an, *Kafkas University Faculty of Divinity Review*.

Issue 10-20, pp. 542-576.

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi : 10.17050/kafkasilahiyat.1292324

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 04 May / Mayıs 2023

Accepted / Kabul Tarihi: 29 May / Mayıs 2023

Published / Yayın Tarihi: 28 July / Temmuz 2023

Volume / Cilt: 10; **Issue / Sayı:** 20; **Pages / Sayfa:** 542-576.

Suggested ISNAD Citation: Azime Kelleci, "Ulûmu'l-Kur'ân Bağlamında Müddessir Sûresi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (Temmuz- July 2023), 542-576.

Notlar/Notes

Bu makale, 2017 yılında Yalova Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU danışmanlığında tamamlanmış "Kur'ân ilimleri Açısından Müddessir Sûresi ve Tefsiri" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

Sûre Müddessir in The Context of Ulumu'l-Qur'an

Azime KELLEÇİ

Abstract

Surah Müddessir is a Makki surah consisting of 56 verses, which ranks 74th among the surahs in the Qur'an. It got its name from the word al-müddessir, which means the one who is veiled in the first verse. Because of the fact that it was sent down in the early days of prophethood, the chapter of al-Müddessir includes issues such as the existence and unity of Allah, the existence of heaven and hell, and the punishment of unbelievers. When the surah is evaluated within the framework of the Qur'anic sciences, it has been determined that it is related to these sciences in many subjects, and it has been examined together with the examples of the Qur'anic sciences to which the surah is related.

Keywords: Tafsir, Qiraat, Ulumu'l-Qur'an, Müddessir, Surah.

Ulûmu'l-Kur'ân Bağlamında Müddessir Sûresi

Azime KELLEÇİ

Öz

Müddessir sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan sûreler arasında 74. sırada bulunan ve 56 âyetten oluşan Mekki bir sûredir. Adını ilk âyette geçen örtünüp bürünen anlamına gelen el-müddessir kelimesinden almıştır. Müddessir sûresi, nübüvvetin ilk zamanlarında inmiş olması münasebetiyle, Allah'ın varlığı ve birliği, cennetin ve cehennemın varlığı, inkârcıların cezalandırılacağı gibi meseleleri ihtiva etmektedir. Sûre Kur'ân ilimleri çerçevesinde değerlendirildiğinde birçok açıdan bu ilimler ile irtibatlı olduğu tespit edilmiş, sûrenin irtibatlı olduğu Kur'ân ilimleri örnekleri ile birlikte incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kıraat, Ulûmu'l-Kur'ân, Müddessir, Sûre.

GİRİŞ

Müddessir sûresi Müzzemmil sûresinden sonra, Fâtihâ sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Sûrenin nerede ve ne zaman indiğine delalet eden Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen meşhur hâdiseye göre Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Cebrâil'i gördükten sonra korkup "beni örtün" demesi üzerine inmiştir. Sûrenin muhtevasına genel çerçeveden bakıldığında, Resûlüllâh'a (s.a.v.) nida, kavmini uyarması, Rabbini yüceltmesi ve yüce ahlak ile ahlaklanması emri ile başlarken, sonrasında kıyâmet ve dehşetini anlatmakla devam etmekte, bir sonraki bölümde ise âyetleri yalanlayanların nasıl bir yanlıştâ olduğuna vurgu yapmakta ve geri kalan kısmında ise inkârcıların âkibetinden bahsetmektedir. Sûrenin gayesi ise inanmayanları uyarmaya ihtimam gösterme konusunda gayret, yalancı ve günahkâr kimselere yeniden dirilişi ispatlamaktır.

Sûre, Kur'ân ilimleri bağlamında değerlendirildiğinde, muhtevası ve lafızların özellikleri incelendiğinde birçok Kur'ân ilmiyle irtibatı tespit edilmiştir. Müddessir sûresi, nübüvvetin ilk yıllarında nâzil olması münasebetiyle, hem lafzî hem manevî açıdan meydan okuyan bir söz dizilimine sahiptir. Bunu sûrenin kıraati esnasında hissettirdiği duygudan, fâsılalarının uyumundan, kısa ifadelerle inzâline rağmen verdiği mesajların derinliğinden ve çalışmanın

konusunu teşkil eden ulûmu'l Kur'ân açısından hayli zengin muhtevaya sahip oluşundan anlaşılması mümkündür.

1. KUR'ÂN-I KERÎM'İN NÜZÛLÜ, TERTÎBİ VE OKUNUŞ ÖZELLİKLERİNE DAİR İLİMLER

1.1. İlk Nâzil Olan Âyetler

H. Muhammed'in (s.a.v.) kendisine indirilen ve peygamberlik görevinin başladığı ilk vahyin, ilk sûre ve âyetin hangisi olduğu meselesi, Kur'ân ilimlerini ihtivâ eden eserlerde değerlendirilmiş ve bu konu "evvelü mâ nezele", "evvelü mâ nezele mine'l-Kur'ân gibi başlıklar çeşitli altında tartışılmıştır. Bu tartışma çerçevesinde tefsir, hadis ve sîret literatüründe aktarılan bilgilere göre 'Alâk sûresindeki ilk beş âyet, Müddessir sûresinin başındaki üç âyet, Fâtihâ sûresinin tamamı veya sûrelerin baş kısmında bulunan besmele, ilk indirilen vahiy olarak değerlendirilmiştir.¹

H. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen ilk vahyi 'Alâk sûresi olarak değerlendirenler, bu görüşlerini vahyin başlangıcını anlatan sahih rivâyetlere dayandırmaktadırlar. İlgili rivâyet dâhilinde, H. Peygamber'e (s.a.v.) sunulan vahiy sâdik rüyalarla başlamış, bu vesileyle Aleyhissalâtü vesselâm'a yalnızlık sevdirelmiş ve Hira mağarasında zaman zaman inzivaya çekilmiştir. İnzivaya çekilmek için azığını alıp tekrar mağaraya gittiği bir günde, yanına melek gelerek 'Oku!' deyince, H. Muhammed (s.a.v.) 'Ben okuma bilmem' dedi. H. Peygamber söz konusu karşılaşmada yaşadıklarını ifade ederken bir meleğin kendisine geldiğini ve sıkıca kavrayıp okumasını istediğini belirtmiş, H. Muhammed de (s.a.v.) korku içinde bulunduğu o anda okuma bilmediğini söylemiş, bu olay üç kere tekrar ettikten sonra meleğin "*Yaratan Rabbinin adıyla oku; insanı bir kan pıhtısından yaratan Rab, senin Rabbin çok kerem sahibidir. Oku!*" dediğini aktarmıştır.²

H. Muhammed (s.a.v.) yaşadığı bu olaydan sonra korkmuş bir şekilde eşi H. Hatice'ye (r.anhâ) (v. h. 620) geldi ve "beni örtün, beni örtün" dedi. Bu isteğinden sonra H. Peygamber'in (s.a.v.) üstü örtüldü ve bir süre sonra korku ve titreme hali yerini sakinliğe

¹ İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde*, I, 166.

² Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (hadis no: 3); Müslim, "İmân", 1 (hadis no:252).

bıraktı. Resûlüllâh (s.a.v.) mağarada yaşadığı olayları Hz. Hatice'ye (r.anhâ) anlatarak kendisine bir şey olacağından endişelendiğini söylemiştir.³

Bazı tefsirlerde yer alan bilgilere bakıldığında 'Alâk sûresinin ilk vahiy oluşuyla ilgili, "Kur'ân'dan ilk inenler bu yüce, mübarek beş âyettir, Allah'ın kullara ilk rahmeti ve ilk nimetidir",⁴ ve "bu sûre Resûlüllâh'a (s.a.v.) Kur'ân'dan inen ilk sûredir ve ilk inen âyetler onun başındaki beş âyettir. Âlimlerin çoğunluğu da bu görüşü desteklemektedir" ifadeleri bulunmaktadır. Et-Tûsî (v. 460/1060) ve Tabersî (v. 543/1153) gibi bazı Şîî âlimler, bu konuda kesin bir görüş belirtmese de tefsirlerinde "ulemânın ekserîsinin görüşü, ilk indirilen âyetlerin Alak Sûresi'nin ilk beş âyeti olduğu yönündedir" şeklinde ifadeler kullanmışlardır.⁵

Hz. Aişe'nin (r.anhâ) (v.58/678) naklettiği bir hadîsi şerîfte, Allah Resûlü'ne (s.a.v.) ilk olarak cennet ve cehennem zikredildiği bir sûrenin indirildiği belirtilmiştir.⁶ Ancak bu rivâyet, daha önce bahsi geçen ilk inen vahyin 'Alâk sûresinin baş kısmı olduğunu ifade eden rivâyetle çelişmektedir.⁷ İbn Hacer, bu ihtilafı gidermek için ilk inen âyetlerin Alâk sûresinin başındaki beş âyet olduğunu ve bu sûrede cennet ve cehennem bahsi geçmediğini, dolayısıyla Hz. Aişe'nin sözlerindeki "ilk nâzil olan sûre" ifadesinin "ilk inen sûrelerden biri" anlamına geldiğini açıklamıştır. Ayrıca İbn Hacer (v. 852/1149), son kısmında cennet-cehennem bahsi geçen Müddessir sûresinin fetretü'l-vahyden sonra indirilen ilk sûre olduğunu ifade etmiştir.⁸

Resûlüllâh'a (s.a.v.) gelen ilk vahyin, Müddessir sûresi olduğu yönündeki görüşün delili, Câbir b. Abdullah'ın, -Resûlüllâh'tan (s.a.v.) işittiği üzere- ilk inen âyetlerin Müddessir sûresinin baş kısmındaki âyetler olduğunu naklettiği rivâyetidir.⁹ Bahsi geçen rivâyetin

³ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (hadis no: 3); Müslim, "İmân", 1 (hadis no:252).

⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, VIII, 437.

⁵ Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, X, 306; et-Tûsî, *et-Tibyân*, X, 379.

⁶ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 66 (hadis no:4993).

⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 47.

⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 212-213.

⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 48.

konuyla ilgili kısmı, Câbir b. Abdullah'ın, kendisine ilk inen sûre hangisidir diye sorulduğunda, Müddessir sûresidir demesi, fakat 'Alâk sûresi olduğunu söylüyorlar denildiğinde, "ben ancak Allah Resûlü'nün bana anlattığını söylüyorum" sözleridir.¹⁰ Süyûtî (v. 911/1505), el-İtkân'da, ilk inen vahyin 'Alâk sûresi olduğunu söyleyen Hz. 'Âişe (r.a.) ile Müddessir sûresi olduğunu söyleyen Câbir b. Abdullâh'ın rivâyetlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili şu hususları sıralamıştır:

1. Câbir b. Abdullâh'a ilk inen âyetlerle ilgili soru, bütün halde indirilen ilk sûrenin hangisi olduğuna dair bir sorudur. Bu itibarla Câbir, 'Alâk sûresinin tamamı nâzil olmadan önce, bütünüyle ilk inen sûre Müddessir sûresidir demek istemiştir,

2. İlk nâzil olan âyetlerden maksat, mutlak öncelik değil, fetretü'l-vahiyden sonrası için bahsedilen bir önceliktir,

3. Câbir b. Abdillâh rivâyetindeki öncelik vasfı, Müddessir sûresindeki 'uyarma' emriyle ilişkilidir. Bu bağlamda 'Alâk sûresinin ilk beş âyeti, nübüvvet, Müddessir sûresinin ilk üç âyeti risâlet vazifesi açısından evveliyet özelliği taşır,

4. Müddessir sûresi, bir sebep üzere inmesi açısından ilktir.

5. Câbir, ilk vahyin Müddessir sûresi olduğu kanısına, Resûlüllâh'tan bu şekilde duymasıyla değil, kendi içtihiadı ile varmasıdır. Dolayısıyla, ilk vahyin 'Alâk sûresinin olduğuna dair nakledilen Hz. 'Âişe rivâyeti, Câbir b. Abdullâh rivâyetine tercih edilir, açıklamalarında bulunmuştur.¹¹

Bahis konusu edilen iki rivâyet arasındaki ihtilâfı bertaraf etme maksadı güden, Câbir b. Abdullâh'ın naklindeki "Resûlüllâh fetretü'l-vahiyden bahsederken şunları söyledi" ifadesine atıfla yapılan- bir izah daha mevcuttur. Bu izahattan anlaşıldığına göre, Câbir, Hz. Peygamber'in fetretten önce gelen vahiyle ilgili anlattıklarına muttali olmamakla birlikte, Cebrâil'in Hira mağarasında iken Resûlüllâh'a (s.a.v.) 'Alâk sûresinin ilk âyetlerini indirdiği

¹⁰ Buhârî, "Kitâbü't-Tefsîr", 65, (hadis no: 4954), Müslim, "Kitâbü'l-İmân", 1, (hadis no:255).

¹¹ Süyûtî, el-İtkân, I, 48.

bilgisinden de haberdar değildir. Bu nedenle içtihadta bulunarak ilk inen âyetlerin Müddessir sûresi olduğunu söylemişse de nass içtihadı mukaddemdir kâidesi gereği, bu rivâyetin delilliği geçersiz görülmektedir.¹²

Konuya dair bazı âlimlerin Ebû Meysere'den naklettikleri rivâyeti delil kabul edilerek ilk inen vahyin "Fâtihâ sûresi" olduğu görüşleri ve başka deliller sadedinde ilk nâzil olan vahyin "Besmele" olduğuna dair aktarımları¹³ mevcuttur. Ancak ilk nazil olan âyetler konusunda Müddessir Sûresi ile ilgili kısımlar değerlendirildiğinden bu görüşler burada nakledilmeyecektir.

1.2. Tertîbü'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sürecinde, hükümlerin veya tilavetlerin nesh edilme ihtimali gibi başlıca nedenlerle kitap haline getirilmemiştir.¹⁴ Öte yandan, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) son Ramazan ayında Cebrâil'e (a.s.) arz ettiği şekilde¹⁵ sahâbîler tarafından yazılıp ezberlenmesi sebebiyle, Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf haline getirilmesi ihtiyacı da doğmamıştı. Ancak Yemâme savaşında birçok hafızın şehit edilmesi ve Kur'ân'ın kaybolma riski endişesi ile Hz. Ömer (r.a.) tarafından Kur'ân'ın bir araya toplanması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁶ Bunun üzerine, Hz. Ebû Bekr (r.a.) (v. 13/634), Hz. Ömer (r.a.) (v. 23/644), ve ashâbın ileri gelenleri, sahâbîlere ait özel Mushafları karşılaştırarak Kur'ân-ı Kerîm'i iki kapak arasında toplamışlardır.¹⁷ Hz. Osman (r.a.) döneminde ise, sûreler Fâtihâ'dan başlayıp Nâs ile bitecek şekilde sıraya konulmuş ve bu düzenlemeye 'Mushaf tertîbi' denilmiştir.¹⁸

¹² Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, I, 79.

¹³ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 49.

¹⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 138.

¹⁵ Cebrâil (a.s.) her yıl Ramazan ayında Kur'ân'ın nâzil olan kısmını Efendimiz'in (s.a.v.) yanına gelerek okurdu. Resûlüllâh'ın vefatından önceki son Ramazan ayında ise Cebrâil (a.s.) Resûlüllâh'a (s.a.v.) Resûlüllâh (s.a.v.) Cebrâil'e (a.s.) Kur'ân'ı arz etmiştir. Sahabe efendilerin ezberledikleri son okuyuştaki hâlden kasıt, son Ramazan ayındaki her iki tarafın Kur'ân'ı birbirine arz ettiği hâlidir. Buhârî, "İsti'zân", 43 (hadis no: 4997).

¹⁶ Paçacı, *Kur'ân'a Giriş*, s. 53.

¹⁷ Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, s. 35.

¹⁸ Maşalı, "Mushaf", *DîA*, XXXI, 242.

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin tertîbinin tevkiî mi yoksa tevfiî mi olduğu konusunda ihtilaf olsa da¹⁹, Cebrâil'in (a.s.) her yıl Ramazan ayında Resûlüllâh'a (s.a.v.) Kur'ân'ı okuduğuna dair rivâyetler, âlimlerin çoğunluğunun ittifak ettiği tevkiî görüşüne delil olarak gösterilmektedir. Özel mushafların varlığı ve farklılıkları bu ihtilafta bir rol oynamaktadır.²⁰

Müddessir sûresinin tertîbi konusunda, özel mushaflardaki farklılıkların neden olduğu ihtilaflara gelince; Hz. Osman (r.a.) nüshasına göre Mushaf'ta yetmiş dördüncü sırada yer alırken, nüzûl sırasına göre dördüncü sırada, Müzzemmil sûresinden sonra ve Kıyâmet sûresinden önce gelir. Ancak Ca'fer es-Sâdık'a dayandırılan tertibe göre nüzulü dördüncü sıradadır ve Mesed sûresinden önce gelir.²¹ Ebû Sâlih-İbn Abbâs tarikiyle nakledilen tertibe göre ise, nüzûl sırasına göre beşinci sırada yer almaktadır ve Fâtihâ sûresinden önce gelmektedir.²²

Bazı tefsirlerde Müddessir sûresinin Kur'ân'daki tertibi hakkında, ilk âyetlerinin Müzzemmil sûresinden önce indiği halde Müzzemmil sûresinin sebep ve başlangıç, Müddessir sûresinin ise gaye ve amaç esaslı bir nitelik arz etmesi ve insanları uyarma emri ile özelden genele doğru daha kapsamlı olması sebebiyle, Müzzemmil sûresinden sonraya konulduğu yönünde açıklamalar yer almaktadır.²³ Bu hususta, Süyûtî'nin *Esrâru tertîbi'l-Kur'ân* adlı eserinde Müddessir sûresinin Müzzemmil sûresinin akabinde nâzil olduğunu belirten farklı bir rivâyet yer almaktadır.²⁴ Ayrıca, Müddessir sûresinin Müzzemmil sûresinden sonra Fâtihâ sûresinden önce indirildiği²⁵ ve ilk âyetlerinin 'Alâk sûresinden sonra yaşanan vahiy kesintisinin ardından geldiği şeklinde de açıklamalar bulunmaktadır.²⁶

¹⁹ Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, s. 35.

²⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 144.

²¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 86.

²² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 86; Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, s. 62.

²³ Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5446.

²⁴ Süyûtî, *Esrâru tertîbi'l-Kur'ân*, s. 149.

²⁵ Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 491.

²⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tehrîr ve't-tenvîr*, XXIX, 292.

1.3. Fevâtihü's-Süver

Fevâtihu's-süver, Kur'ân-ı Kerîm'in açılışları olan fevâtih ile sûre kelimesinin çoğulu olan süver'in birleşmesiyle oluşan bir terkiptir. Bu konu, Kur'ân ilimleri kitapları ve diğer pek çok müstakil eserlerde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Âlimler, her sûrenin kendi muhatabının ilgisini çekecek bir açılışa sahip olduğunu belirterek, bu konuya hem ilmî hem de edebî açıdan yaklaşmışlardır.

Süyûtî, el-İtkân adlı eserinde Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin başlangıç şekillerini tasnif ederek benzer şekilde başlayanları bir araya getirmiştir. Buna göre, Allah Teâlâ'nın zatına senâ ile başlayan on dört sûre , hurûfu mukattâ' ile başlayan yirmi dokuz sûre , nidâ ile başlayan on sûre, haber cümlesiyle başlayan yirmi bir sûre, kalem ile başlayan on beş sûre, şart edatıyla başlayan yedi sûre, emir ile başlayan altı sûre, bedduâ ile başlayan üç sûre, istifhâm ile başlayan altı sûre ve ta'lîl ile başlayan bir sûre mevcuttur.

Müddessir sûresinin, başlangıcında yer alan "بِأَيُّهَا الْمُدَّتَّرُ" / Ey örtüye bürünen" şeklindeki nidâ, onu diğer Kur'ân sûreleri içinde, nidâ ile başlayan sûreler kategorisine dâhil eder.

1.4. Sûrenin Harf, Kelime Ve Âyet Sayısı

Kur'ân tefsirleri genellikle sûrelerin âyet sayılarına göre gruplandırıldığında, Müddessir sûresinin bu sınıflamada mufassal sûreler arasında yer aldığı görülmektedir.²⁷ Ayrıca Hz. Aişe'den nakledilen bir rivâyete göre²⁸, Allah Resûlü'ne (s.a.v.) indirilen cennet ve cehennem hakkında detaylı bilgilerin bulunduğu ilk mufassal sûrenin Müddessir sûresi olduğu belirtilmiştir.²⁹

Müddessir sûresi, Basra, Kûfe ve Medîne ehlinin genel kabulüne göre âyet sayısı elli altı, Şâm ehline göre ise elli beştir.³⁰ İlk âyetin âyet sayılıp sayılmayacağı konusundaki

²⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 152.

²⁸ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 66 (hadis no:4993).

²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 212-213;

³⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 293; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5446.

tartışmalar sonucunda âlimler, devamındaki âyetlerin fâsılları ile uyumlu olması göz önünde bulundurularak ilk âyetin de müstakil bir âyet olarak kabul edilmesi görüşünü benimsemiştir.³¹ Müddessir sûresinde toplamda 255 kelime ve 1010 harf bulunmaktadır.³²

1.5. Kıraat Farklılıkları

القراءة/kıraat kelimesi, Arapça قرأ kökünden türemiş olup okumak veya tilavet etmek anlamına gelir.³³ İslâmî ilimlerde, "ilmü'l-Kur'ân" olarak adlandırılan kıraat ilmi, "Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin mütevatir okunuş şekillerini ve farklılıklarını nakledenlerine dayandırarak bildiren ilimdir" şeklinde tanımlanır.³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimelerin farklı okunuşları, sahâbe ve sonrasındaki nesiller arasındaki kıraat farklılıklarının yayılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların belirli bölgelere özgü olması ve kurrânın yayılması sonucunda, farklı kıraatlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu kıraatler okuyuculara nispet edilmiştir.³⁵ Ancak, kıraatlerin sahihliği, rivâyetin sahihliği ve Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlüllah'tan (s.a.v.) dinlemiş olan sahabeye dayanması şartına bağlıdır.³⁶ Genel olarak, Hz. Osman (r.a.) mushafına uygunluk gösteren ve sahihliği ispat edilen her kıraat kabul edilmektedir.³⁷

Kıraatteki çeşitliliğin, sahâbenin kıraati Allah Resûlü'nden (s.a.v.) farklı şekillerde alması, daha sonraki dönemlerde tâbiûn ve tebe-i tâbiîn de bu okuyuş farklılıklarını devam ettirmesi sonucunda, kurrânın muhtelif bölgelere yayılmasının ardından farklı kıraatlerin bu kârilere nispet edilmesiyle oluşmaya başladığı ifade edilmektedir.³⁸ Bu çeşitli

³¹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 162.

³² Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5446.

³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "ق-ر-أ", V, 3563.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 49; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 73.

³⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 126.

³⁶ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, s. 250.

³⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 179; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, s. 226.

³⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 173.

kıraatler arasından sadece yedi tanesi ve bu yedi kıraatin her birinin iki râvîsi şöhret kazanmıştır.³⁹

Müddessir sûresi kıraat ilmi açısından incelendiğinde, bazı âyetlerde farklı okuma vecihlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin, sûrenin ilk âyetinde geçen "المُدَّتِرُ/örtüye bürünen" ifadesinin, bazı tefsirlerde Übey b. Ka'b, Ebû 'Imrân ve A'meş tarafından kelimenin aslında bulunan 'التاء' harfi izhar edilerek kelimenin 'الْمُدَّتِرُ' şeklinde okunduğu, Ebû Racâ', İkrime ve Ya'mer'in ise 'الْمُدَّتِرُ' şeklinde tâ harfini gizleyerek okudukları bilgilerine yer verilir.⁴⁰

İkinci olarak tefsir kitapları ve kıraat ilmine dair eserlerde, Müddessir sûresinin beşinci âyetindeki "الرجز/azap, put, günah" kelimesinin ilk harfinin dammesiyle ve kesresiyle okunmasıyla ilgili farklı okuma şekilleri kaydedilmiştir.⁴¹ İbnü'l-Cezerî'nin (v. 843/1429) kitabına göre, kıraat imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Hafs ve şaz kıraatlerden İbn Muhaysın⁴² kelimenin "الراء/râ" harfini dammesiyle, geriye kalan harfleri ise kesresiyle okumuştur.⁴³ Râ harfinin kesre ile okunmasının "şirk", damme ile okunmasının ise "isâf" ve "nâile" adındaki iki putu ifade ettiği şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁴⁴

Tefsir kitaplarında ve kıraat ilmine dair eserlerde, sûrenin altıncı âyetindeki 'تَمَنُّنٌ' ibaresinde yer alan iki 'ن/nûn' harfi genellikle izhâr edilerek okunur. Ancak Ebu's-Semmâl el-Adevî, el-Ukaylî ve el-Hasen gibi bazı âlimler, idgam ve fetha ile 'وَلَا تَمَنَّ' şeklinde okumuşlardır.⁴⁵ Âyetin devamındaki 'تَسْتَكْتَرُ' kelimesi ise genellikle hâl manasında ref

³⁹ Kıraat İmamları ve râvîleri hakkında detaylı bilgi için bk. Birışık, "Kıraat", *DİA*, XXV, 429; Kıraat imamları ve râvîleri hakkında geniş bilgi için bakınız Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, s. 237-255.

⁴⁰ El-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 399; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 159; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 429.

⁴¹ El-Cezerî, *en-Neşr*, s. 393; ed-Dânî, *et-Teysîr*, 216; el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 401; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 253; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 430.

⁴² El-Bennâ, *İthâfu fudelâi'l-beşer*, II, 571.

⁴³ El-Cezerî, *en-Neşr*, 393.

⁴⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hucce fî kırâati's-seba'*, s.355; İbn Abbâs ve İbn Zeyd el-Hac sûresindeki "Şu halde pisliğin takendisi olan putlardan uzak durun" âyetini delil göstererek الرجز un put manasına geldiğini söylemiş, Muğîre en-Nehâî'den naklederek bu kelimenin günah anlamına geldiğini söylemiştir. İsâf ve nâile putlarının adı olduğunu ise Katâde söylemiştir. Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 170.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 172; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 431.

edilerek okunmuştur. Ancak el-Hasen tarafından ortaya konulan başka bir okuyuş farklılığına göre kelimenin sonu sakin okunmuş, bu da âlimler tarafından kötü bir okuyuş kabul edilmiştir.⁴⁶ El-A'meş ve Yahyâ ise 'key lâmi' var gibi kabul edip fetha ile 'تَسْتَكْبِرُ' şeklinde yani 'وَلَا تَمُنُّنْ لِتَسْتَكْبِرُ' /daha çok istemek için minnet etme' manasında okumuşlardır.⁴⁷

Sûrenin otuzuncu âyetinde geçen 'تِسْعَةَ عَشَرَ' /on dokuz' ifadesi Ebû Ca'fer b. el-Ka'ka' ve Talhâ b. Süleyman'ın da içinde bulunduğu bir grup ikinci 'ayn harfini sâkin 'تِسْعَةَ عَشَرَ' şeklinde okumuştur.⁴⁸ İbârenin böyle okunmasına dair Beydâvî tefsirinde, "aynı harekelerin ard arda gelmesi murad edilmiştir" yorumuna bulunmaktadır.⁴⁹ Kurtubî (v. 671/1273/) ise *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde sûrenin otuzuncu âyeti hakkında yedi farklı kıraatten bahsetmiştir.⁵⁰ Bunların ilki umumun kıraati sayılan 'تِسْعَةَ عَشَرَ' okuyuşudur. İkincisi, İbn Abbâs'tan rivâyetle 'sondaki tâ harfinin damme ile okunduğu 'تِسْعَةُ عَشْرٍ' kıraati, üçüncü, dördüncü ve beşincisi ise Enes b. Mâlik'ten naklen 'تِسْعَةُ وَ عَشْرٍ - تِسْعَةُ أَعْشُرٍ -' 'تِسْعَةُ وَ عَشْرٍ' şeklindeki okuyuşlardır. Ancak son sırada yer alan üç kıraatin çok az bilinen ve kabul edilebilmesi mümkün görülmeyen kıraatler olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

Sûrenin 'وَاللَّيْلِ إِذَا يَدِيرُ' âyetinde⁵² farklı okuyuşlara ve anlam yorumlarına sebep olan bir ihtilaf mevcuttur. Nâfî', Hamze ve Hafs kıraatinde hemze hazfedilerek 'إِذَا دَبَّرَ' şeklinde okunurken, diğer kıraatlerde ilk elif izhâr edilip ikinci elif hazfederek 'إِذَا دَبَّرَ' şeklinde okunmaktadır.⁵³ İbareyi 'أَدْبَرَ' şeklinde okuyanlar, bir sonraki âyette geçen 'أَسْفَرَ' kelimesinin

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 173.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 172-173.

⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 173.

⁴⁹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 259; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 431

⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 172-173.

⁵¹ Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 203; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 258; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, V, 384; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 190

⁵² el-Müddessir 74/33.

⁵³ ed-Dânî, *et-Teyisr*, s. 216; Muhammed b. Ahmed, *Me'âni'l-Kirâât*, s. 102; el-Cezerî, *en-Neşr*, s. 393.

kalıbına uydurmak istemiştir. 'دَبَّرَ' diye okuyanlar ise 'وَلَّى/ذَهَبَ' anlamını kastetmişlerdir gibi yorumlar yapılmıştır.⁵⁴

Farklı okuyuş şekilleri bulunan diğer bir âyet, sûrenin 51. âyetinde geçen 'مُسْتَنْفِرَةٌ' kelimesidir. Bu kelime, Âsım ve A'meş tarafından ürküp kaçan anlamında ism-i fâil kalıbıyla 'مُسْتَنْفِرَةٌ' şeklinde okunurken, Hicaz ehli, Nâfi' ve İbn 'Âmir ise ism-i mef'ûl olarak ürkütülmüş, korkutulmuş manasına gelen 'مُسْتَنْفِرَةٌ' şeklinde okumuşlardır.⁵⁵

Müddessir sûresinin sonundaki 'وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ' ve 'كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ' âyetlerinde, fiillerin farklı kıraatleri bulunmaktadır. 'يَخَافُونَ' fiili genel olarak bu şekliyle okunurken, bazıları tarafından 'تَخَافُونَ' şeklinde okunmuştur.⁵⁶ Benzer şekilde, 'يَذْكُرُونَ' fiili genel olarak gâib sîgasıyla okunurken, Nâfi' ve Ya'kûb muhatap sîgasıyla okumuşlardır.⁵⁷

1.6. Vakıf ve İbtidâ

Vakıf ve ibtidâ ilmi, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti sırasında okuyan kişinin nefesinin yetmeyeceğini düşündüğü an uygun bir yerde durarak, sesini keserek⁵⁸ nefes almasını ve ardından geriden devam ederek okumasını öğreten bir ilimdir.⁵⁹ Bu yöntem, vakfın nasıl yapılacağı ve ibtidâ hususunu da kapsar. Okuyucu, uygun bir yerde durarak nefes aldıktan sonra, uygun lafız seçerek okumaya devam etmeli ve tilâvetini bu şekilde sürdürmelidir.⁶⁰

Vakfın, sözün her yönüyle tamam olduğu, yani öncesi ve sonrası ile bir alakası bulunmayan noktada yapılması vakf-ı tâm, sözün lafız ve mana yönüyle tam olmasıyla birlikte, sonrası ile anlam açısından ilişkisi bulunduğu yerde yapılması ise vakf-ı kâfidir. Kelâm tam ancak sonrası ile lafız yönünden ilişkili olduğu yerde yapılan vakıf vakf-ı hasen ve kelâmın tamam olmadığı ve sonrası ile sıkı ilişkisi bulunduğu durumda yapılan vakfa da vakf-ı kabîh

⁵⁴ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, s.355.

⁵⁵ Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 206; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 263; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 202.

⁵⁶ İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s.356;

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, XVIII, 204; İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 356; ed-Dânî, *et-Teyşir*, s. 216.

⁵⁸ El-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.

⁵⁹ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 338.

⁶⁰ El-Cezerî, *en-Neşr*, I, 224.

denmektedir.⁶¹ Bu konuda en meşhur olan teliflerden İbnü'l-Enbârî'nin (v. 328/940) *Kitâbu İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ* adlı eserinde, Kur'-ân-ı Kerîm'de'ki sûreleri tek tek ele alarak âyetlerin içerisindeki ve sonlarındaki vakıflar hakkında ayrıntılı biçimde bilgi verilmektedir.⁶²

Müddessir sûresindeki vakıf ve ibtidâ konusu, İbnü'l-Enbârî'nin bahsi geçen eserindeki bilgiler temel alınarak şu şekilde ele aktarılabilir⁶³:

Vakf-ı Tâm

كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ⁶⁴	عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرَ يَسِيرٍ ⁶⁵
وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلنَّاسِ ⁶⁶	وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ⁶⁷
	إِلَّا أَصْحَابَ الْأَيْمِينِ ⁶⁸

Vakf-ı Hasen

فَمُقَاتِلِينَ ⁶⁹	وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ⁷⁰
لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ⁷¹	لَوْحَةً لِلنَّاسِ ⁷²

⁶¹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 198; Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 340.

⁶² Geniş bilgi için bakınız el-Enbârî, *el-vakf ve'l-ibtidâ*, s. 494-999.

⁶³ el-Enbârî, *el-Vakf ve'l-ibtidâ*, I, 955-956.

⁶⁴ el-Müddessir 74/31.

⁶⁵ el-Müddessir 74/10.

⁶⁶ el-Müddessir 74/31.

⁶⁷ el-Müddessir 74/31.

⁶⁸ el-Müddessir 74/39.

⁶⁹ el-Müddessir 74/2.

⁷⁰ el-Müddessir 74/7.

⁷¹ el-Müddessir 74/28.

⁷² el-Müddessir 74/29.

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ⁷³	وَالْكَافِرُونَ مَادًّا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا ⁷⁴
كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينًا ⁷⁵	مَا سَأَلْتُمْ فِي سَفَرٍ ⁷⁶

2. KUR'ÂN-I KERÎM'İN LAFZI İLE İLGİLİ İLİMLER

2.1. Garîbü'l-Kur'ân

Arapçada garâbet kökünden türeyen ve sözlükte nadir rastlanan, yurdundan uzak olan, sözlüklere başvurulmadan anlamı bilinmeyen kelime anlamlarına gelen garîb sözcüğü,⁷⁷ terim olarak, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan ve az kullanılması sebebiyle anlamı yaygın biçimde bilinmeyen, ilk bakışta zor anlaşılan kelimeleri inceleyen 'ulûmü'l-Kur'ân konusuna⁷⁸ isim teşkil etmektedir. Allah Resûlü'nün (s.a.v.) "أَعْرَبُوا الْقُرْآنَ وَ التَّمَسُّوا غَرَائِبَهُ" /Kur'ân'ı i'râb ediniz ve garîblerini araştırınız"⁷⁹ sözüne önem atfedilmesi, öte yandan manası kapalı ve anlaşılması zor ibarelerin açıklanmasına ihtiyaç duyulması sebebiyle garîbü'l-Kur'ân ilmi ortaya çıkmıştır.⁸⁰

İbn Abbâs'tan (v. 13/634) nakledilen bir rivâyete göre Müddessir sûresinin elli birinci âyetindeki 'فَسُورَةٌ' lafzının, Türkçedeki 'aslan', Arapçadaki 'أسد', Farsça'daki 'شیر', Nabatça'daki 'أر' karşılığında kullanılan Habeşçe bir kelime olduğunun ifade edilmesi, Kur'ân'da başka bir dilden kelimenin mevcudiyetini imkân dâhilinde kılarken, Taberî bu hususa, rivâyette geçen kelimelerin söz konusu dillerle tevâfuk ettiğini beyan ederek açıklık getirme yoluna

⁷³ el-Müddessir 74/37.

⁷⁴ el-Müddessir 74/31.

⁷⁵ el-Müddessir 74/38.

⁷⁶ el-Müddessir 74/42.

⁷⁷ Elmalı, Arslan, "Garîb", DİA, XIII, 374.

⁷⁸ Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân" DİA, XIII, 379.

⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, el-Kitâbu'l-musannef, VI, 116, hadis no 29912.

⁸⁰ Mendes, Karakaş, Garîbü'l-Kur'ân Literatüründe İbn Hişâm'ın Yeri, sy. 5, s. 45, y. 2014.

gitmiştir.⁸¹ Ayrıca, *Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyâtüh* adlı eserde yukarıdaki rivâyetin senedindeki iki râvinin zayıf olduğu belirtilmektedir.⁸²

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 'فَسْوْرَةٌ' kelimesinin anlamı, garîbu'l-Kur'ân ve tefsir kitaplarında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunlar arasında, kelimenin 'aslan' anlamının yanı sıra okçular,⁸³ avcılar,⁸⁴ erkek sesleri,⁸⁵ insan fısıltısı⁸⁶ ve gece çöktüğündeki ilk karanlık⁸⁷ gibi anlamları da bulunmaktadır. Bazı rivâyetlere göre ise Araplar nezdinde azametli ve şiddetli olan her şeye 'فَسْوْرَةٌ' denildiği belirtilmektedir.⁸⁸ Ancak, Müddessir sûresinin elli birinci âyetindeki bağlama göre kelimenin 'aslan' anlamına geldiği yaygın olarak kabul görmektedir ve hâl-i hazırda meâllerde kelime bu şekilde kullanılmaktadır.⁸⁹

Müddessir sûresinde garîbu'l-Kur'ân kapsamında incelenen ve farklı manalarına yer verilen; azap,⁹⁰ azaba götüren şeyler,⁹¹ pis-kötü şey,⁹² günah⁹³ ve putlar⁹⁴ anlamına gelen 'الرُّجْزُ', Arap dilinde ses manasına gelen 'نَفْرٌ' kelimesinden türediği ifade edilen,⁹⁵ sûr⁹⁶ ve ilk

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 14; Abdullah b. el-Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 945

⁸² Abdullah b. el-Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 946.

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, XIV, 457; Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 944; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 413; İbn Kayyım, *Bedâi'u't-tefsîr*, III, 223; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 78; Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 206.

⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, XIV, 457; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 78.

⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, XIV, 458.

⁸⁶ Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 943; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 413.

⁸⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 79; Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, VIII, 274.

⁸⁸ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, VIII, 274; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, X, 79; el-Humeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 945.

⁸⁹ Taberî, *Câmi'l-beyân*, VIII, 490. Kelimenin meâllerde geçen anlamıyla ilgili bkz. Elmalılı, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, s.315; Feyizli, *Feyzü'l-Kur'ân*, s. 605.

⁹⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 244; Buhârî, *Câmi'u's-sahîh*'te, bu âyetle ilgili kısımda, hadisi zikretmeden evvel kelimenin 'put' manasına geldiği söyleniyor şeklinde bir kayıt düşmüştür, s. 877; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 476; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Tefsîru'l-müşkil*, s. 284; Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 201.

⁹¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, s. 245; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 244.

⁹² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 244; Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, XV, 209.

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 365.

⁹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Tefsîru'l-müşkil*, s. 284; Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 201; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 44 (hadis no: 3325).

⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 370.

⁹⁶ Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 652.

ya da ikinci üfleyiş manasına geldiği hususunda ihtilaf edilen 'تَأْفُورٌ',⁹⁷ *Sünen-i Tirmizî*'de Ebû Sa'îd'den naklen, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) kâfirlerin yetmiş yıl tırmanıp tekrar aşağı yuvarlandıkları ateşten bir dağdır" şeklinde tanımladığı,⁹⁸ sarp yokuş⁹⁹ ve meşakkatli bir azap¹⁰⁰ manalarına gelen 'صَعُودٌ', kaşları çatma,¹⁰¹ yersiz şekilde yüzünü ekşitme,¹⁰² ne ileri ne de geri hareket etmemek suretiyle duraksama,¹⁰³ ehemmiyet vererek tefekküre dalma¹⁰⁴ gibi manalara gelen 'بَسْرٌ', yakmak suretiyle insanın cildini karartan,¹⁰⁵ cildi yakan,¹⁰⁶ değiştiren, insanlar için uyarı ve cehennemden beş yüz yıllık mesafeden parlayarak göz alması¹⁰⁷ anlamlarından bahsedilen 'لَوَّاحَةٌ', yaban eşeği, ürküp kaçan manasına gelen ve 'نَافِرَةٌ' kelimesi ile aynı anlamda kullanılan¹⁰⁸ 'مُسْتَنْفِرَةٌ' gibi anlamları yaygın olarak bilinmeyen kelimeler vardır.

2.2. Tekrâru'l-Kur'ân

Tekrar ve te'kid konusu, Arapça'da 'كَرَّرَ' ve 'كَرَّرَ' fiillerinin masterlarından olan ve dönmek, tekrarlamak anlamına gelen 'tekrar', Kur'an'ın anlamının güçlendirilmesi amacıyla lafzın veya mürâdîfinin iade edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. 'Ulûmü'l-Kur'an' alanında tekrar konusu, genellikle i'caz ve uslubu'l-Kur'an başlıkları altında ele alınmakta ve tekrar

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 250.

⁹⁸ Tirmizî, "Sıfatü Cehennem", 36 (hadis no: 2576).

⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIX, 479.

¹⁰⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 122; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 376; Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân*, s. 246.

¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 406; Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 379.

¹⁰² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 124.

¹⁰³ Bu mana ile ilgili olarak, "Araplar, merkep durduğunda قَدَّمَ الرَّكْبَ der" açıklaması yapılmıştır. Kurtubî, *el-Câmi'*, XXI, 379.

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 258.

¹⁰⁵ Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, III, 203.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, XIV, 183.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 260.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 275-276.

ve te'kid bölümünde incelenmektedir. Başka bir tasnifte ise itnâb konusunun bir türü olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in baştan sona okunmasıyla, bazı âyetlerin, kelimelerin veya hikâyelerin benzer şekillerde aynı lafızlarla ya da anlamları tekrarlandığı fark edilir. Arapça bir lisanla indirilmiş olan Kur'ân'ın, Arap dilinde kelimelerin ya da cümlelerin tekrar edilmesinin belâgat açısından önemli olduğu düşünüldüğünde, bu durumun göz ardı edilmediği görülmektedir.¹¹⁰ İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân* adlı eserinde, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça bir dille indirilmiş olması sebebiyle, tekrarların belâgat açısından önemli olduğuna dikkat çekerek, Kur'ân'da yer alan tekrarlar Arap toplumunun dilinde sıkça kullanılan bir üslup olan vurgulama ve anlaşılabilirliği artırma amaçlıdır.¹¹¹

Zerkeşî, tekrarın bir diğer faydasının te'kid olduğunu belirtmekle birlikte, Kur'ân üslûbunda tekrar te'kidden daha etkilidir ve te'kid tekrar kadar güçlü bir vurgu taşımaz şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca, te'kid ile tekrar arasındaki farkı da açıklamıştır.¹¹² Süyûtî ise tekrarın faydaları konusunda aynı görüşte olmasına rağmen, tekrarın yadsınması ve yanlış yorumlanması durumunda fesâhatin en üstün seviyesi olarak kabul etmiştir.¹¹³

Konuyla ilgili olarak Müddessir sûresinin 'فَدَّرَ كَيْفَ فَدَّرَ كَيْفَ فَدَّرَ' ¹¹⁴ âyetlerinde 'فَدَّرَ' ifadesi üç, 'فَدَّرَ كَيْفَ فَدَّرَ' ise iki defa tekrarlanmıştır.¹¹⁵ Bu âyetlerin tekrarına, bir şeyin sebebi bilinmediğinde kişiye ârız olan hâl manasına gelen taaccüp sebep gösterilmiştir. Âyetlerde sûrenin büyük bölümünün kendisi hakkında indirilen Velîd b. Muğîre'nin Kur'ân âyetlerini düşünüp taşınmasından bahsedilmekte ve âdeti bu sözde düşünüşün ardından âyetlerin ancak bir sihirbaz sözü olabileceğini söylemesinin bir

¹⁰⁹ Zerkeşî *el-Burhân*'da tekrar konusunu, Üslûbu'l-Kur'ân ve fûnûhu'l-belîğa adlı bölümde zikretmiş, Süyûtî *el-İtkân*'da el-İ'câz ve'l-itnâb adlı bölümünde itnâbın (sözü uzatarak ifade etme sanatı) çeşidi olarak zikretmiştir.

¹¹⁰ Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, s. 27.

¹¹¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, s. 235.

¹¹² Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 11.

¹¹³ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 179.

¹¹⁴ el-Müddessir 74/18-19-20.

¹¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 11; el-Kirmânî, *Esrâru't-tekrâr*, s. 210.

eleştirisi yapılmaktadır. Velîd b. Muğîre Kur'ân'ın hak olduğunu kabul ettiği halde itibarını kaybetmemek uğruna, Kureyş halkını hoşnut etmek için düşünmüş gibi yaparak Kur'ân'ı inkâr etmiştir. Olayın bu şekilde gelişmesinden doğan taaccübün bir sonucu olarak âyetler tekrar edilmiştir.¹¹⁶

Müddessir sûresinde geçen 'تَذْكِرَةٌ' kelimesi, Abese sûresinde iki kez tekrarlanarak 'كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ'¹¹⁷ şeklinde yer almıştır. Bu tekrarlar, her iki sûrenin de aynı öğüdü vermesi ve aynı şeyden öğüt alınması sebebiyle birbirinin tekrarı olarak kabul edilir.¹¹⁸

2.3. Vucûh Ve Nezâir

Sözlükte, bir şeyin ön tarafı, zât, yüz, çeşit, kısım, yol gibi anlamlara gelen,¹¹⁹ tefsiri terimi olarak, bir kelimenin Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılması şeklinde tanımlanan vucûh¹²⁰ ile sözlükte benzer, eş anlamlarında kullanılıp aynı zamanda nazîre kelimesinin çoğulu olan¹²¹ ve terim anlamı Kur'ân'daki farklı kelimelerin aynı anlamda kullanılması şeklinde tanımlanan nezâir,¹²² Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli yere sahip bir 'ulûmü'l-Kur'ân konusunu teşkil etmektedir.

Vucûh ve nezâir ilminin sûreyle irtibatı incelendiğinde, kaynakların belirttiğine göre Müddessir sûresindeki iki kelimenin, bu ilme dâhil edilen ibareler arasında sayıldığı tespit edilmiştir.¹²³ Buna göre, Müddessir sûresinin 'وَالرُّجْزَ فَآ هُجْرًا' /azaba götürececek şeyleri (putları ve onlara ibadeti) terket'¹²⁴ âyetindeki الرُّجْزَ kelimesi, Müddessir sûresinde put anlamına gelirken, diğer yerlerde azap anlamına gelmektedir.¹²⁵ Konuyla alakası tespit edilen bir

¹¹⁶ Baş, Kur'an Üslûbu ve Tekrarlar, s. 113-114.

¹¹⁷ Abese 80/11-12.

¹¹⁸ el-Kirmânî, *Esrâru't-tekrâr*, 211.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "و-ج-ه", VI, 4468.

¹²⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 236.

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "ن-ظ-ر", VI, 4776.

¹²² Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 238.

¹²³ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 389; ed-Dâmiğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, s. 191.

¹²⁴ el-Müddessir 74/ 5.

¹²⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 389.

diğer lafız ise sûrenin 'وَمَا أَذْرَاكَ مَا سَقَرٌ - وَمَا أَصْلِيهِ سَقَرٌ / onu sekara sürükleyeceğim, sen biliyor musun sekar nedir?'¹²⁶ mealindeki yirmi altı ve yirmi yedinci âyetlerinde geçen sekar , Kur'ân'daki cehennem, nâr, hutame, cahîm gibi kelimelerle aynı anlama gelmektedir.¹²⁷

3. KUR'ÂN-I KERÎM'İN ÜSLÛBU VE MANASI İLE İLGİLİ İLİMLER

3.1. Aksâmu'l-Kur'ân

Kur'ân'daki yeminlerin incelenmesiyle ilgili bir konu olan Aksâmu'l-Kur'ân, Kur'ân lafzına "aksâm" kelimesinin eklenmesiyle oluşturulmuş bir terimdir. Allah bazen sûre başlarında, bazen de farklı yerlerde kendi Zatına, Peygamber'e, vahyin indirildiği mekânlara, meleklere, kıyamet gününe, gecelere ve günlere yemin eder. Aksâmu'l-Kur'ân, özellikle bu yeminlerin çeşitlerini ve özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir ilim dalıdır. Yemin eden kişi, kendisine iftihar vesilesi olan, mevkiisini yücelten veya değerini gösteren kelimelerle kasemini yapabilir. Aynı şekilde, dostluk niyeti güden, öğüt veren veya zühdü teşvik eden kelimeler de kullanılabilir.

Kur'ân'daki yeminlerden murad edilen şey, 'المُقْسَمُ عَلَيْهِ-المُقْسَمُ بِهِ' kendisine veya hakkında yemin edilen konunun ya da varlığın sübutunu te'kid etmektir. Gizli ve kapalı şeyler hakkında yemin edilmesi ve güneş, ay, gece, gündüz ve semâ gibi bilinen ve zâhir olan şeylere ise kendisine yemin edilmesi câizdir. Yeminlerin Kur'ân'ın ekserisinde, meydana gelen ya da gelmeyen durumları bildiren haber cümleleri içerisinde mevcutken, emir, nehiy, temennî içeren talebi cümleler ile geldiği de mevcuttur.

Aksâmu'l-Kur'ân konusunda üzerinde durulan bir diğer husus da, Arap toplumunda yaygın olarak kullanılan bir ifade olan 'لا/lâ' nefiy edatının fiilin başına eklenerek 'hayır! İşin aslı bu değil' gibi benzer manaların elde edilmesidir. Bu şekilde, Kur'ân-ı Kerîm Arap kavimlerinin sosyal ve edebî hayatında önemli bir yeri olan yeminleri korumuş ve aynı zamanda tevhiid,

¹²⁶ el-Müddessir 74/26-27.

¹²⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 238.

nübüvvet, âhiret, ceza gibi inanç esaslarını yemin vasıtasıyla güçlü şekilde vurgulayarak ispatlamıştır.

Müddessir sûresindeki yeminlerin bağlamlarına ve mahiyetlerine ilişkin olarak, öncelikle sûrenin 32, 33 ve 34. âyetlerinde ve ayrıca 50 ve 54. âyetlerinde arka arkaya yeminlerin yer aldığını söylemek mümkündür. Bu sûre, genel olarak Kur'ân ve âhireti inkâr edenlere karşı mücadeleyi ve kâfirlerin ağır bir azaba çarptırılacaklarını vurgulayan bir içeriğe sahiptir. Allâh, bazı varlıklara yemin ederek kâfirleri ürkütüp dikkatlerini çekerek onları uyarmıştır ve bu yeminler aracılığıyla kıyametin ahvâli ve dehşeti gibi âhiret inancına işaret eden konulara vurgu yapmıştır.

Müddessir'in 'وَ الصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ- وَ اللَّيْلِ إِذْ أُنْبِرَ كَلَّا وَ الْقَمَرِ' hayır! Aya, geri geldiğinde geceye, aydınlandığında sabaha and olsun' şeklindeki âyetlerinde kasepler, Yüce Allah'ın yarattığı kâinatın belli zaman dilimleri ve varlıkları üzerine yapılmıştır. Sabahın ağarmasıyla birlikte gece sona ererken, akşamın karanlığı ile birlikte gün de bitmektedir. Bu sebeple Allah, sabaha ve geceye yemin ederek, zamanın sürekliliği ve değişkenliği hakkında da dikkat çekmektedir. Ayın hareketleri ise takvimlerin oluşmasında ve insanların hayatlarının birçok yönünde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, Allah ayın hareketlerine de yemin ederek, onun önemine vurgu yapmaktadır.

3.2. Fevâsılü'l-Kur'ân

Sözlükte bir şeyin arasını ayırmak, kesmek, hükme bağlamak, ayrılmak veya çıkmak gibi anlamlara gelen fâsıla,¹²⁸ tefsir ilmi açısından Kur'ân âyetlerinin son kelimelerine verilen ad olarak tanımlanır. Bu kelime, âyetin son harfine "harfü'l-fâsıla"¹²⁹ denir ve cümlede anlamın tamamlandığını gösteren duraklardaki birbiriyle uyum içindeki harflerdir. Şiirdeki kâfiye gibi fâsıla, âyetin son kelimesine denk gelir ve âyetle onu takip eden âyeti birbirinden ayırdığı için önemli bir kavramdır.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "ف-ص-ل" VI, 3422-3423.

¹²⁹ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 63; Çetin, Topuzoğlu, "Fâsıla" *DİA*, XII, 209.

Kur'ân'da bazı âyetlerin son kelimelerinin veya vezinlerinin manaya uygun bir şekilde birbirine uyması, âyetler arasında bir bağlantı sağlayan ve fâsıla¹³⁰ adı verilen bir özellik olarak bilinmektedir.¹³¹ Bu özellik, bazı âlimler tarafından Kur'ân'daki Fussilet sûresindeki "فَصَلَّتْ"¹³² ve el-A'râf sûresinde geçen "فَصَلَّاتٌ", "فَصَلَّاتٌ"¹³³ kelimelerinin kaynak olarak gösterildiği tezini desteklemektedir. Söz konusu fâsıla kavramı, ilk kez Kitâbu Sîbeveyh adlı eserinde Sîbeveyh (v. 180/796) tarafından kullanılmıştır.¹³⁴

Ca'berî (v. 732/1392) fâsıla'nın, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) âyeti okurken üzerinde durduğu bilinen her kelime fâsıladır diyerek tevkîfî olması ve nassa bağlılığı ihtimali bulunmayan kelimelerin nassa bağlı bir kelime ile kıyaslanması yani kıyâsî olması ile iki şekilde bilinebileceğini söylemiştir.¹³⁵ Bununla birlikte fâsılanın tevkîfî olarak bilinmesine dair, Ümmü Seleme'nin Resûlüllâh'ın (s.a.v.) kıraati hakkında Fâtihâ sûresini örnek vererek, "Allah Resûlü (s.a.v.) kıraatini âyet âyet bölerek okurdu şeklindeki rivâyeti zikredilmektedir."¹³⁶

Kur'an-ı Kerim, Arap toplumunun belagat açısından son derece güçlü olduğu bir dönemde benzerine rastlanamayacak bir kelimeler olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁷ Araplar, şiir ve sözlü edebiyat konusunda oldukça maharetli olsalar da Kur'an'ın dil ve üslup açısından üstünlüğü karşısında aciz kalmışlardır. Fâsılanın da Kur'an'ın belagat yönünün bir tezahürü olduğu ve Kur'an'ın i'cazı konuları arasında belagatın bir alt başlığı olarak ele alındığı söylenebilir.¹³⁸

¹³⁰ Çetin, Topuzoğlu, "Fâsıla" *DİA*, XII, 209.

¹³¹ Bostancı, "Kur'an-ı Kerim'de Fâsıla Uyumu", *İİD*, sayı: 1, yıl: 2007, s. 90.

¹³² Fussilet 41/3.

¹³³ el-A'râf 7/52-133.

¹³⁴ Eroğlu, Kur'an-ı Kerim'de Fâsıla, Atatürk ÜİFD, sayı:10, s. 254.

¹³⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 259.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, "Kitâbu'l-Hurûf ve'l-Kıraat", 30 (hadis no: 4001).

¹³⁷ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 332.

¹³⁸ Er-Rummânî, *Selâsü resâil fi i'cazi'l-Kur'ân*, s.75-76.

Müddessir sûresindeki fâsılların incelenmesi sonucunda, ilk on âyetin son kelimeleri "الراء" dır. "يسير- عسير- النافور- فاصبر- تستكثر- فاهجر- فطهر- فكب- أنذر- المدبر" şeklinde ve fâsıla harfi "ا" hemzedir. On birinci ve on dördüncü âyetler ise "شهوذا- ممدودا- وحيدا" ile biter ve fâsıla harfi "ا" hemzedir. On altıncı ve on yedinci âyetler de "صغودا- عنيذا" ile sonlanır ve fâsıla harfi yine "ا" dır. Otuz dokuzuncu, kırk birinci, kırk üçüncü âyetlerin son kelimeleri "يقين-الدين- الشافعين- معرضين- المعفرة-ذكره-تذكره" şeklinde ve fâsıla harfi "ن" dir. "الخاضين- المسكين- مصلين- مجرمين- يساءلون- يمين الاخرة-منشرة- فسورة-مستنقرة" kelimeleri ile biten âyetlerin fâsılası "هاء" harfidir. Son olarak, tek başına kalan on beşinci âyetin fâsılası "د" ve kırk ikinci âyetin fâsılası ise "الراء" olarak belirlenmiştir.¹³⁹

Kur'an'daki fâsılların çeşitliliğine göre, fâsıla konusu oldukça geniş bir içeriğe sahiptir¹⁴⁰ ve Müddessir sûresinin fâsılasıyla ilgili olarak sadece iki çeşidinden bahsedildiği tespit edilmiştir.¹⁴¹ Şeyh Şemseddin es-Sâig, fâsıla âyetlerindeki münasebet özelliklerine dair araştırmasında kırktan fazla hüküm bulunduğunu ifade etmiştir ve Müddessir sûresinden bir örnek vererek, "سأصليبه سقر" / onu Sekar'a sürükleyeceğim/¹⁴² âyetinde Allahu Teâlâ cehennem ve aynı manaya gelen nâr kelimelerinden ziyade 'سقر' kelimesini tercih etmiştir. Bu tercih, diğer âyetlerle fâsıla açısından uyumlu olduğunu göstermektedir.¹⁴³

Müddessir sûresindeki bir başka örnek, fâsıla ilkesiyle müzekker bir kelimenin müennes hale getirilmesi kuralına örnektir. Şöyle ki, "كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ , فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ" şeklinde bir öğüttür, artık kim dilerse onu düşünüp öğüt alsın¹⁴⁴ şeklindeki âyetlerde, fâsıla uyumu gözetilerek "تَذَكَّرٌ" kelimesi, sonraki âyetin son kelimesi "ذَكَرَهُ" ile son hecelerinin uyumlu hale getirilmesi için müennes olmuş olabileceği ifade edilmiştir.¹⁴⁵

¹³⁹ Âyetlerin son kelimeleri sıralanarak fâsıllarının hangi harfler olduğu hakkındaki bu inceleme, Elmalılı tefsirinde Müddessir sûresinin fâsılasının "و-ن-م-ا" harfleri olduğuna dair bilgi verilmesine dayanılarak yapılmıştır. Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5446.

¹⁴⁰ Fâsılanın çeşitleri ve kısımlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, II, 268-277.

¹⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 265; Bostancı, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla Uyumu*, s. 112,114.

¹⁴² el-Müddessir 74/26.

¹⁴³ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 265; Bostancı, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla Uyumu*, s. 112.

¹⁴⁴ el-Müddessir 74/54-55.

¹⁴⁵ Bostancı, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla Uyumu*, s. 112; Eroğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla*, s. 277.

Kur'an-ı Kerim'de bazı sûrelerin fâsılası sadece bir harften ibaretken, ancak çoğu sûre birden fazla fâsıla sahiptir. Müddessir sûresi de birden fazla fâsılası bulunan sûreler arasında yer almaktadır, ancak Kevser sûresinde olduğu gibi sadece bir harften ibaret bir fâsılası yoktur.¹⁴⁶

3.3. Münâsebâtü'l-Kur'ân

Kur'ân'ın anlamını derinlemesine anlamak için kullanılan tefsir usulü konusu olan Münâsebâtü'l-Kur'ân veya diğer adıyla Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver, Kur'ân'da birbiriyle ilişkili kelimeler, cümleler, olaylar ve ardışık âyet veya sûreler arasındaki bağlantıyı inceler. Bu ilim dalında kullanılan "münâsebet" ve eş anlamlısı "tenasüb" kelimeleri, genel-özel, akılduygu vb. farklı türlerdeki ilişkileri veya sebep-sonuç, benzerlik-zıtlık gibi zihinsel bağları göstermek için kullanılır. Süyûtî de bu konuda çeşitli açıklamalar yaparak, Kur'ân'ın anlamını tam olarak kavramak için münâsebet ilminin önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁷

Müfessirler, bazı âyet grupları ve sûreler arasında açık bir ilişki varsa ve ikinci konumda yer alan âyet, ilk âyet için teyit, tefsir veya itiraz durumundaysa, genellikle münasebet hususuna vurgu yapmamışlardır. Ancak, sûreler arasındaki münasebet, çoğu zaman âyetler arasındaki münasebetten daha kapalı kalmaktadır ve daha nitelikli bir inceleme ile bu ilişkiyi ortaya çıkarmak mümkündür. Müfessirler, muhtelif yönlerden münasebetin varlığını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır.¹⁴⁸

Müddessir sûresi, adındaki "Ey (örtüsüne) bürünen" ifadesinden almış olduğu "el-müddessir" kelimesiyle açık bir ilişki taşımaktadır.¹⁴⁹ Ayrıca sûrenin başındaki âyetler, Fahreddin Râzî'nin tefsirinde Allah Resûlü'ne (s.a.v) yönelik bazı emirler içermekte ve bu emirlerle birinci âyette geçen "örtüye bürünen" ifadesi arasında -Resûlullah'a (s.a.v.) özel olarak- bir münasebet bulunmaktadır. Râzî, bu ilişkiyi "elbiseni temizle"¹⁵⁰ âyetiyle

¹⁴⁶ Çetin, Topuzoğlu, "Fâsıla", *DİA*, XII, 209.

¹⁴⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 288.

¹⁴⁸ Yılmaz, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *DİA*, XXXI, 570.

¹⁴⁹ Sûrenin adı ile ilgili olarak bkz. Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 491.

¹⁵⁰ *el-Müddessir*, 74/4.

açıklamış ve bu âyetin, Resûlullah'ın (s.a.v.) giydiği elbiselerle ilgili olarak intikam alma veya sabırsızlık gibi olumsuz düşüncelerden arındırılması gerektiğine işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁵¹

Müddessir sûresinde, içerisindeki âyetler arasında çeşitli münasebetler bulunmaktadır. Sûrenin adı ile ilk âyeti arasındaki ilişki, sûrenin başı ve sonundaki âyetlerde geçen âhiret temasıyla bir bağ kurar.¹⁵² Ayrıca, kıyametin ve cehennemin zorluğuna dair bahsedilen âyetler, Velîd b. Muğîre'nin iman etmeyi reddetmesi ve cehennemin nitelikleriyle ilgili âyetlerle birlikte konu açısından uyumlu bir şekilde sıralanmıştır. Benzer şekilde, sûrenin başlangıcında yer alan "elbiseni temizle" emri, Allah Resûlü'ne (s.a.v.) yönelik bir uyarı niteliği taşıyarak, baştaki âyetlerle bir münasebete sahiptir. Ayrıca sûre içerisinde yer alan umum-husus, sebep-müsebbep, benzerlik-zıtlık gibi münasebet çeşitleri de tespit edilebilir.¹⁵³

Müddessir sûresinin diğer sûrelerle olan münasebeti, özellikle Müzzemmil sûresi ile benzerlikleri üzerinden incelenmiştir. Her iki sûrenin de aynı olaya atfen inzal edilmesi, örtüye bürünme konusunun önemli bir yer tutması ve Nebî'ye (s.a.v.) risâlet görevinin verilmesi hususlarındaki paralelliklerine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁴ İlk âyetlerinde olduğu gibi ikinci âyetlerinde de 'قُمْ/kalk' ile başlayan bölümlerde ise Müzzemmil sûresinde davet vazifesine ruhen hazırlanma, Müddessir sûresinde ise uyarma emri ile daveti açıktan yapma konuları arasındaki ilişkiler vurgulanmıştır.¹⁵⁵

3.4. Emsâlü'l-Kur'ân

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 242-243.

¹⁵² Bikâ'î, *Nazmü'd-dürer*, XXI, 84.

¹⁵³ Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, XV, 215.

¹⁵⁴ Süyûtî, *Esrâru tertîbi'l-Kur'ân*, s.149; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5449; Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, XV, 205.

¹⁵⁵ Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, XV, 205; Said Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, XV, 423.

Mesel, benzerlik anlamında kullanılan bir sıfat olup,¹⁵⁶ söz, ibret, kıssa¹⁵⁷ gibi anlamları da bulunmaktadır. Ayrıca Arap edebiyatında yaygın bir kullanımı olan darb-ı mesel de mesellerin bir türüdür. Tefsir ilmi çerçevesinde kullanıldığında ise çoğul sîgası 'أَمْثَالٌ' ile ifade edilerek Kur'ân-ı Kerîm'deki meselleri inceleyen ilmin adıdır.¹⁵⁸ Meseller yapılarına göre sâir, kıyasî ve hurûfî mesel olarak üçe ayrılır. Kur'ân'daki meseller ise kıyasî meseller grubunda yer alır ve 'كَمَا-كَأَنَّ-كَمَثَلٍ-مَثَلٌ' gibi teşbih edatları içerir.¹⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan meseller, açık ve apaçık anlaşılabilen meseller ile gizli ve ima yoluyla anlaşılabilen meseller olarak iki gruba ayrılmaktadır.¹⁶⁰ Bu mesellerin önemi, İmâm Şâfi'î'nin (v. 204/820) emsâlü'l-Kur'ân'ı, müctehidlerin bilmesi gereken ilimler arasında saymasıyla da belirginleşmektedir. Meseller, hedef kitleye öğüt verme, bir şeyi yapmaya teşvik etme veya sakındırma, düşündürme ve ibret alma konularında da oldukça etkilidir.¹⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'deki mesellerin çoğunluğu, tevhîd ve itikadî konularla ilgilidir ve bu meseller, kendisiyle ilgili olarak Müddessir sûresinde 'مَا دَا أَرَادَ اللَّهُ بِحَدَا مَثَلًا' /Allah bu misal ile neyi murad etti?¹⁶² şeklinde zikredilmiştir. Sûrenin otuzuncu âyetinde "عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ" /üzerinde on dokuz vardır"¹⁶³ ifadesi yer alırken, bunun ne anlama geldiği hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak, bir sonraki âyette, cehennem bekçilerinin melekler olduğu ve sayılarının inkâr edenler için bir imtihan, iman edenler için de imanlarının artması için bir vesile olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, meselenin

¹⁵⁶ Çetiner, "Mesel", *DİA*, XXIX, 293.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "ح-ث-ل" VI, 4134.

¹⁵⁸ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 216.

¹⁵⁹ Çetiner, "Mesel", *DİA*, XXIX, 293.

¹⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 338.

¹⁶¹ Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s. 216.

¹⁶² el-Müddessir 74/31; el-Bakara 2/26;

¹⁶³ el-Müddessir 74/30.

anlaşılmadığı durumlarda¹⁶⁴ kullanılan gizli meseller kategorisine dâhil edilebilir. Kâfirlerin "Allah bu örnek ile neyi murad etti?"¹⁶⁵ demeleri, bu meselin anlaşılmadığını gösterir.

Ca'fer b. Şemsi'l-Hilâfe'nin *Kitâbu'l-Âdab* adlı eserinde Kur'ân'daki meselleri toplayarak bir bâb altında ele aldığı ve bu bâba Müddessir sûresindeki ' كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ' /her nefis kendi kazandığına bağlıdır'¹⁶⁶ âyetini de dâhil ettiği bilinmektedir.¹⁶⁷ Ancak kendisinin meseller hakkındaki bölümünde bu âyetin mesellerle ilgisi konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

SONUÇ

Mekke döneminde özellikle de bi'setin ilk zamanlarında insanlar eski inançlarından vazgeçmek istememişler, bununla birlikte İslâm'a girmeyi tercih edenleri de dışlayarak türlü eziyetlere maruz bırakmışlardır. Müddessir sûresi, müşriklerin inatlarını ve dîni inkâr etmelerinin ne kadar sapkın bir davranış olduğuna işaret eden sûrelerden biridir. Vahiy inmeye başladıktan kısa bir süre sonra kesintiye uğramış ve bu kesintini ardından inen ilk âyetler genel kabule göre Müddessir sûresinin ilk beş ya da ilk yedi âyetidir.

Kur'ân-ı Kerîm, anadilleri Arapça olan topluma Arapça olarak inmiş ve adeta bu yönüyle o coğrafyada mucizeliği ile meydan okumuştur. Zira Araplar o dönemde yazının hakim olmaması nedeniyle sözlü edebiyatta oldukça ileri idiler. Fakat lafzen ve manen aciz bırakan Kur'ân'ın benzerini asla getirememişlerdir. Sadece Arap toplumu değil, vahiyle muhatap olan herkesin bu yüce kelamın azameti karşısında aciz kaldığı bir gerçektir.

İslam dininin temelini oluşturan Kur'an sözlerinin daha iyi anlaşılması maksadıyla erken dönemlerden itibaren Kur'ân-ı Kerîm detaylı biçimde incelenmeye başlanmış, yapılan çalışmalar neticesinde Kur'ân'a dair lafız ve mana bakımından birçok ilim ortaya çıkmıştır.

¹⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 5458-5459.

¹⁶⁵ el-Müddessir 74/31.

¹⁶⁶ el-Müddessir 74/38.

¹⁶⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, II, 342.

Bu ilimler sayesinde âlimler Kur'ân'ın inceliklerine daha iyi vâkîf olmuş, ümmetin Allah'ın kelâmını en iyi derecede anlayabilmesi konusunda hayli fayda sağlamıştır. Tüm bunların neticesinde çalışmanın konusunu teşkil eden Müddessir sûresinin bahsi geçen ilimler çerçevesinde incelenmesi ile kıraat, tertîbü'l-Kur'ân, vakıf, garîbu-l-Kur'ân, münasebâtü'l-Kur'ân gibi birçok Kur'ân ilmi ile irtibatı ortaya çıkarılmış, Kur'ân'ın lafzî ve manevî incelikleri tamamen olmasa da –bu mümkün değildir- müsaade edildiği ölçüde bu sûre üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Müddessir sûresini tefsirî açıdan ziyâde, 'ulûmü'l Kur'ân çerçevesinde incelediğimiz bu çalışmamızda, İslâmiyet'in doğuşunda inen ilk sûrelerden olması hasebiyle, ilk inen âyetlerin Kur'ân'ın hangi âyetleridir ya da sûresidir tartışmalarının ortasında bulunan bir sûre olduğu tespit edilmiştir. Yine bu bağlamda sûrenin muhatap kılındığı birçok rivâyetin varlığı ortaya çıkmıştır. Müddessir sûresi, sözlü edebiyatın ileri düzeyde geliştiği bir topluma inen Kur'ân'ın, ilk inen sûrelerinden olmasından mütevellit, lafız ve mana açısından Arap toplumuna adeta meydan okumuştur. Zîra özellikle kasem, kısa ifadeler ile çok mana ifade etme gibi Arap toplumunun kullandığı tipik dil özelliklerini yoğun biçimde ihtivâ ettiği yine bu çalışmamızda tespit edilen bir başka husustur. Sûrenin bazı lafızlarının telaffuzunun ve manasının garipliği, kelimelerin yapı ve anlam bakımından incelikleri, fasılalarının kısalığı ve uyumu gibi özellikler; mana yönünden ahiret, tevhid ve nübüvvet gibi kavramların inanç açısından temelini atıldığı, dinlerinden dönmekte inat eden kavmi cehennem azabından haberdar etme ve bu azaba karşı uyarma gibi konuları ihtiva etmesi, sûrenin akademik anlamda incelemeye tâbî tutulmasını değerli kılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülkâdir, Cum'a Ali, *Me'âlimü süveri'l-Kur'ân ve İttihâfâtu Dürerihî*, ikinci baskı, 1428/2007, I-II.

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmud el-Hüseynî el-, (v. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve seb'î'l-mesânî*, (nşr. Seyyid Mahmud Şükrü el-Âlûsî), birinci baskı, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts., I-XXX.

Baş, Erdoğan, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, birinci baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-, (v. 516/1122), *Me'âlimu't-tenzil*, (nşr. Muhammed Abdullâh ve dğr.), Riyad: Dâru Tayyibe, 1409/1988, I-VIII.

Bennâ, Ahmet b. Muhammed el-, (v. 1117/1705), *İthâfü fudalâi'l-beşer bi'l-kıraâtî'l-erba'ti 'aşer*, (nşr. Şa'bân Muhammed İsmâîl), birinci baskı, Beyrut: el-Mezra'atü Binâyetü'l-Îmân, 1407/1987, I-II.

Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdillâh b. Ömer b. Muhammed el-, (v. 685/1286), *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, (nşr. Abdülvehhab Öztürk), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011, I-V.

Bikâ'î, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hirbevî el- (ö. 885/1480), *Mesâ'idü'n-nazar* li'l-işrâfi 'alâ makasidi's-süver, (nşr. Abdüssemi' Muhammed Ahmet Hüseyin), birinci baskı, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1408/1987, I-III.

Bırışık, Abdülhamid, "Sûre", *DİA*, Ankara: 2006, XXXVII, 538-539.

Bırışık, Abdülhamid, "Kıraat", *DİA*, Ankara: 2006, XXV, 427-433.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cû'fî el-, (v. 256/870), *Câmi'u's-sahih*, ikinci baskı, Riyad: Dâru's-Selâm, 1419/1999.

Bostancı, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerim'de Fâsıla Uyumu", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/2007, s. 87-118.

Cerrahoğlu, İsmail, "Garîbü'l-Kur'ân" *DİA*, Ankara: 2006, XIII. 379-380.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, on dokuzuncu baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî el-, (v. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, (nşr. Zehîr eş-Şâfiş), üçüncü baskı, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984, I-IX.

Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el- (v. 833/1429), *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*, (nşr. Alî b. el-'İmrân), (nşr. Alî b. Muhammed el-'İmrân), ys, ts.

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el- (v. 833/1429), *en-Neşr fî kiraâtî'l-'aşr*, (nşr. Alî Muhammed et-Tıbbâ'), Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts, I-II.

Çetin, Abdurrahman, "Fevâtihu's-Süver", *DİA*, Ankara: 2006 XII, 503-504.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar -Oryantalistlerin Görüşleri-*, üçüncü baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, üçüncü baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Çetin, Topuzoğlu, Abdurrahman, Tevfik Rüştü, "Fâsıla", *DİA*, Ankara: 2006, XII, 209-210.

Çetiner, Bedrettin, "Mesel", *DİA*, Ankara: 2006, XXIX, 299-301.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed- (v. 444/1053), *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'*, ikinci baskı, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'Arabî 1404/1984.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, üçüncü baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, dördüncü baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Demirci, Sabri, "Kur'an Ayetleri Ve Sureler Arasındaki Tenasüb", *EKEV Akademi Dergisi*, 62/2015, s. 147-171.

Elmalı, Arslan, Hüseyin, Şükrü, "Garîb", *DİA*, Ankara: 2006, XIII, 374-375.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, (nşr. Mustafa Kasadar), İstanbul: Ravza Yayınları, 2004.

Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-, (v. 328/940) *Kitâbu îzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ fi kitâbillâh*, ys, ts, I-II.

Eroğlu, Ali "Kur'ân-ı Kerîm'de Fâsıla", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1991, s. 251-291.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed Ebû Mansûr el-, (370/980), *Kitâbü me'âni'l-kıraât*, birinci baskı, Riyad: Dârü'l-Meârif, 1416/1991, I-III.

Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-, *Me'âni'l-Kur'ân*, üçüncü baskı, Beyrut: el-Mezrâ'atü Binâyetü'l-Îmân, 1983, I-III

Feyzli, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkan Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*, dokuzuncu baskı, İstanbul: Server İletişim Yayıncılık, 2013

Gözeler, Esra, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, yayımlanmış doktora tezi, birinci baskı, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2016.

Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmet b., (v. 370/980), *el-Hucce fî'l-Kıraati's-Seb'*, (nşr. Abdülâlî Sâlim Mükrem), üçüncü baskı, Beyrut: Dârü's-Şurûk, 1399/1979.

İbn Akîle, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh el-Mekkî, (v. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-ihsan fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, birinci baskı, Birleşik Arap Emirlikleri: Câmîatu's-Şârîka, 1427/2006, I-X.

İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, (v. 1879), *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tûnus: Dârü't-Tûnisiyye, 1984, I-XXX.

İbn Abbâs, *Tefsîrû İbn Abbâs ve Merviyâtühü fî't-Tefsîri Min Kütübî's-Sünne*, (nşr. Abdül'aziz b. Abdillâh el-Humeydî), Mekketü'l-Mükerrreme: ys. 2008.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî, (ö. 235/849), *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, (nşr. Kemal Yusûf el-Hûf), birinci baskı, Beyrut: Dârü't-Tâc, 1409/1989, I-VII.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (v. 852/1149), *Fethu'l-Bârî bi şerh-i sahîh-i'l-buhârî*, (nşr. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed Faryâbî), birinci baskı, Riyad: Dârü Taybe, 1426/2005, I-XVII.

İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (v. 751/1350), *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Şerîf Sükker), birinci baskı, Beyrut: Dâr-ü İhyâi'l-Ulûm, 1409/1988.

İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed el-Cevziyye, (v. 751/1350), *Bedâi'u't-tefsîr*, (Yesrî es-Seyyid Muhammed, Salih Ahmet eş-Şâmî), birinci baskı, yrs, Dâr'ü İbni'l-Cevzî, 1427.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer, (v. 774/1373), **Tefsîru'l-Kur'ân'il-'Azîm**, birinci baskı, (nşr. Mustafa Seyyid Muhammed-Muhammed Seyyid Reşad), Kâhire: Mektebetü Evlâdi's-Şeyhi li't-Türâs, 1421/2000, I-XV.

İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim (v. 276/889), **Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân**, (nşr. es-Seyyid Ahmed Sakar), ikinci baskı, Kâhire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1392/1973.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (v. 711/1311), **Lisânü'l-'Arab**, (nşr. Abdullâh Alî el-Kebîr ve dğr.), Kahire: Dârü'l-Me'ârif, h. 1119, I-VI.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el- (v. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), **el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân**, ys, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts. I-II.

Karaçam, İsmail, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

Karaçam, İsmail, **Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, Konya: Nedve Yayınları, 1974.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el- (v. 437/1045), **Tefsîrü'l-müşkil min garîbi'l-Kur'ân**, (nşr. Hüdâ et-Tavîl el-Mar'aşlî), birinci baskı, Beyrut: Dârü'n-Nûru'l-İslâmî, 1408/1988.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-, (v. 671/1273), **el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân**, (nşr. M. Beşir Eryarsoy), birinci baskı, İstanbul: Buruc Yayınları, 2013, I-XIX.

Kutub, Seyyid, (v. 1967) **Fî Zılâl-il Kur'an**, (nşr. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), İstanbul: Hikmet Yayınları, ts, I-XVI.

Kırca, Celal, "Aksâmü'l-Kur'ân" *DİA*, Ankara: 2006, II, 290-291.

Kirmânî, Mahmud b. Hamza b. Nasr el-, (v. 500/1106), *Esrârü't-Tekrâr fî'l-Kur'ân*, (nşr. Abdülkadîr Ahmet 'Atâ), ys, Dârü'l-İltisâm, ts.

Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf", *DÍA*, Ankara: 2006, XXXI, 242.

Mendeş, Karataş, Nuran, Vehbi, " Garîbu'l-Kur'ân Literatüründe İbn Hişâm'ın Yeri ve

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, ikinci baskı, Beyrut: Dârü Kurtûba, 1430/2009.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmet b. Şu'ayb b. Alî b. en-, (v. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, (nşr. Hafız Ebû Tâhir Zübeyr Alî Zeî), Riyad: Dârü's-Selâm, ts.

Paçacı, Mehmet, *Kur'ân'a Giriş*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2006.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed Ömer b. Hüseyin er-, (v. 606/1210), *Mefâtihu'l-gayb*, (nşr. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, I-XXII.

Rummânî, Hattâbî Cürçânî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-, (v. 384/994), Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî (v. 388/998), Abdülkâhir b Abdillâh, (v. 392/1001-1002) *Selâsetü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Halefullâh, Muhammed Ze'lûl Selâm), üçüncü baskı, Kâhire: Dârü'l-Meârif, 1119, s. 73-113.

Saîd Havvâ, (v. 1989), *el-Esâs fî't-tefsîr*, (nşr. M. Beşir Eryarsoy, Abdüsselam Arı), İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992, I-XII.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî es- (v. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, (nşr. Ebû Muhammed b. 'Âşûr), Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Ârabî 1422/2002, I-X.

Sâlih, Subhî es-, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (v. 1406/1986) (nşr. Abdurrahman en-Necrî) onuncu baskı, Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn 1977.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (v. 911/1505), *el-İtkân fî'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Şu'ayb el-Arnaûtî), Beyrut: Müessetü'r-Risâse Nâşirûn 1429/2008.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (v. 911/1505), *el-İtkân fî'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik), İstanbul: Madve Yayınları, ts, I-II.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (v. 911/1505), *Esrârü tertîbi'l-Kur'ân*, (nşr. Abdülkâdir Ahmet 'Atâ, Merzûk Alî İbrahîm), Kâhire: Dârü'l-Fazîle, 1422/2001.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (v. 911/1505), *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ih*, (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahîm ve dğr.), Beyrut: Nüşûrâtü'l-Memleketü'l-'Arabiyye, 1406/1986, I-II.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-, (v. 1250/1834), *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min 'ilmi't-tefsîr*, (nşr. Abdurrahman Amîra), Dârü'l-Vefa, ts, I-V.

Tabersî, Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasân et-, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, birinci baskı, Beyrut: Dârü'l-Murtazâ, 1427/2006, I-X.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr –et, (v. 310/923), *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (nşr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire: Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1422/2001, Birinci Baskı, I-XXVI.

Tirmîzi, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre et-, (v. 279/892), *Câmi'u't-Tirmîzi*, (nşr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim), birinci baskı, Riyad: Dârü's-Selâm 1420/1999.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Müzzemmil", *DİA*, Ankara: 2006, XXXII, 252.

Yılmaz, Ahmet Faik, "Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver", *DİA*, Ankara, XXXI, 569-571.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrahîm b. es-Serî b. Sehl ez-, (ö. 311/923) *Me'âni'l-Kur'ân* ve i'râbühü,

(nşr. Abdülcelîl Abdüh Şelebî), birinci baskı, I-V, Beyrut: el-Mezra'atü Binâyetü'l-Îmân, 1988, I-V.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-, (v. 794/1392), **el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim) Kahire: Dâru't-Türas, I-IV.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-, (v. 538/1144), **el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl**, (nşr. Âdil Ahmed ve Ali Muhammed, birinci baskı, Kahire: Mektebetu'l-abîkan 1418/1998, I-VI.

Zuhaylî, Vehbe, **Tefsirü'l-münîr**, (nşr. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H.İbrahim Kutluay, Nurettin Yıldız), ikinci baskı, İstanbul: Bilimevi Basın Yayınları, 2005, I-XXX.

Zürkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, (v. 1367/1948) **Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, (nşr. Fevvaz Ahmed Zemrali), birinci baskı, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Azi, 1415/1995, I-II.